

ВИТГЕНЩАЙН ЗА СЛЕДВАНЕТО НА ПРАВИЛО

[д-р Александър Кънев](#)

гл. а с . към ка те др а “Ис то р и я на фи ло с о фията ”
[СУ”Св. Кл. Охридски”](#)

WITTGENSTEIN ON FOLLOWING A RULE

(Abstract)

The aim of this paper is to shed light on Wittgenstein’s rule-following argument. First, it tries to show that Wittgenstein’s remarks on following a rule enfold his basic argument against metaphysics. More concretely, it is argued that the possibility of meaningful metaphysical utterances presupposes the possibility of following a rule by mental acts. In trying to show that this is not possible, Wittgenstein tries to show that there cannot be meaningful metaphysical utterances. Further, the paper argues that Wittgenstein’s basic argument consists of two parts. The first part is directed against Platonism, and the second part against interpretationistic views on rule following. It is shown that the paradox stated in #202 in the *Philosophical investigations* does not express Wittgenstein’s position, but is formulated by his imaginary interlocutor. The final part of the paper tries to show that Wittgenstein’s basic argument against metaphysics is neither sound nor valid. It is not sound because it presupposes wrongly that if a mental phenomenon guides the correct use of a given sign, it is interpreted anew on each occasion, when we use the sign. It is not valid, because it entails that there cannot be meaningful a priori statements, while it is itself a priori. Every attempt to regard Wittgenstein’s rule following argument as supporting an empirical thesis contradicts Wittgenstein’s methodological remarks stated in #109 in *Philosophical investigations*.

Key words: rule following, limits of language, metaphysics.

РЕЗЮМЕ

Основна цел на тази работа е да хвърли нова светлина върху Витгенщайновия аргумент за следването на правило. На първо място тя се опитва да покаже, че той е основния аргумент на късния Витгенщайн срещу метафизиката. По-конкретно в статията се аргументира, че възможността за формулирането на смислени метафизически твърдения почива върху възможността за следването на правило посредством ментални актове. Опитвайки се да покаже, че това е невъзможно, Витгенщайн се опитва да покаже, че не може да има смислени метафизически проблеми. Понататък в статията се анализира структурата на Витгенщайновия аргумент и се защитава тезата, че тя се състои от две части. Първата част е насочена срещу платонизма, а втората срещу интерпретационисткото схващане за следването на правило. Показва се, че формулираният в параграф 202 на *Философски изследвания* парадокс не изразява позицията на Витгенщайн, а тази на въображаемия му опонент. В последната част от статията се показва, че аргументът на Витгенщайн не е валиден. На първо място, той не е такъв, защото погрешно предполага, че ако някакъв ментален феномен ръководи употребата на даден знак, то при всяка употреба на знака въпросния феномен трябва да бъде интерпретиран. На второ място, аргументът му не е валиден, защото изключва възможността за формулирането на смислени неемпирични твърдения, а същевременно той би могъл да бъде подкрепен само на такова твърдение. Всеки опит да се интерпретира Витгенщайновата прагматистка теза за следването на правило като емпирична не минуемо би влязъл в противоречие с методологическите му възгледи изложени в параграф 109.

**ВИТГЕНЩАЙН ЗА
СЛЕДВАНЕТО НА ПРАВИЛО**

д-р Александър Кънев
гл. ас. към катедра "История на философията"
СУ "Св. Кл. Охридски"

Както е широко известно, основният аргумент на Витгенщайн във *Философски изследвания* е свързан с тезата, че следването на правило е практика. Струва ни се, че в литературата върху този централен за късната му философия аргумент все още липсва достатъчно яснота по два основни въпроса: 1) каква е целта на Витгенщайновия аргумент, и 2) каква е структурата на самия аргумент. Тъй като без ясен отговор на тези въпроси е

безсмислено да се предлага и отговор на въпроса за валидността на Витгенщайновия аргумент, то ще се спрем поотделно на всеки от тях.

И така каква е целта на Витгенщайновия централен аргумент във *Философски изследвания*? Дали целта е да се покаже, че /семантичният/ платонизъм е невъзможен, както счита Дейвид Пърс на пример¹, или пък целта е да се покаже, че разбирането не може да се сведе единствено до интерпретиране, както смята Джон Макдауъл². Според нас и Пърс и Макдауъл се заблуждават. Целта на Витгенщайновия аргумент е много по-мощна, а именно да се очертаят границите на езика, т.е. границите, отвъд които е невъзможно да се правят смислени изказвания. Логиката, която свързва въпроса как е възможен езикът с въпроса как е възможно да се следва правило, е проста и ясна. Езикът би бил невъзможен, ако думите се употребяват всеки път по нов, различен от предишния начин, поради което за да има език, трябва да има ред и устойчивост в езиковата употреба. Наличието на ред и устойчивост в езиковата употреба обаче не би могло да се дължи на някакви естествено мотивирани връзки между думите и нещата. С някои редки изключения лингвистичните знаци имат произволен характер. Наличието на взаимно преводими езици говори достатъчно красноречиво за това. При това положение порядък в употребата на думите може да има само ако има правила за употреба на думите. За да функционира едно правило като правило обаче, то трябва да бъде следвано. Не съществува правило, което никой никога не е следвал. Следователно как е възможен езикът зависи от това как е възможно да се следва правило.

Тезата, в подкрепа на която Витгенщайн развива своя централен аргумент, е изказана в 202: следването на правило е практика. В контекста на *Философски изследвания* това означава: езикът е възможен само като езикова игра, т.е. само доколкото "говоренето на езика е част от дейност или от форма на живот" (23). Всяко говорене, което не е свързано с проблемите на живота, с някаква конкретна човешка практика, е безсмислено. Смисълът на практицистката теза за следването на правило може да се представи така: езикът по необходимост е публичен. Това твърдение обаче не означава единствено и само, че личен език е невъзможен, но също така и че философски език е невъзможен. Красноречиво свидетелство за това е едно изказване на Витгенщайн в параграф 455 от неговите *Бележки*.

¹ Вж. D. Pears, *The False Prison*, vol. 2, Clarendon Press, Oxford, 1988, p. 462.

² Вж. J. McDowell, "Wittgenstein on Following a Rule", in: *Meaning and Reference*, ed. A. W. Moore, Oxford University Press, N. York, 1993.

"Философът не е гражданин на мисловна общност. Именно това е, което го прави философ."³

Не е трудно да се реконструира логиката, която стои зад това изказване на Витгенщайн. Езикът е публичен, защото правилата за употреба на думите могат да бъдат установени и изследвани само чрез споразумение между хората да действат по определен начин в определени контексти. Хората обаче могат да се споразумеят само относно това, което касае по някакъв начин животът им. Философските проблеми не са такива, че да касаят битието им в света. "Философските загадки са без значение за всекидневния живот"⁴. Хората не могат да бъдат тренирани в употребата на философски термини, тъй като "значенията" на тези термини не са свързани с никакви интерсубективно наблюдаеми и практически значими контексти на действие. Поради това и правилата за употреба на философските термини могат да бъдат установени и следвани само чрез ментални актове. Това обаче е невъзможно, от което следва, че е невъзможно да съществуват с мислени философски проблеми, да съществува философски език. Следователно, Витгенщайновият централен аргумент е колкото аргумент против възможността за съществуването на личен език, както не без основание смята Крипке⁵, толкова и аргумент против възможността на съществуването на философски език. С оглед на целта му обаче най-коректно е той да бъде определен като аргумент за съществуването на граници на езика.

Струва ни се, че в литературата липсва достатъчно яснота и относно структурата на Витгенщайновия *rule-following* аргумент. Свидетелство за това е липсата на разбиране в литературата, че парадоксът, който Витгенщайн формулира и разрешава в 201, не е иманентна част от аргумента на Витгенщайн срещу менталисткото схващане за следването на правило, а е насочен срещу самия аргумент. За да постигнем обаче разбиране за ролята, която играе парадоксът в аргумента на Витгенщайн, ще трябва да реконструираме наново логическата му структура.

Внимателният анализ на текста показва, че Витгенщайновият *rule-following* аргумент се състои от две части. Първата част на аргумента, на която са посветени много от параграфите във *Философски изследвания* и то не само преди 243, е насочена срещу схващането, че интерпретацията на едно правило може да бъде

³ L. Wittgenstein, "Zettel", in: *Werkausgabe Bd. 8*, Hrsg. G. E. M. Anscombe und G. H. von Wright, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1989, SS. 475-476.

⁴ L. Wittgenstein, *Vorlesungen 1930-1935*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1989, S. 23.

⁵ Вж. S. Kripke, "Wittgenstein on Rules and Private Language", Oxford, 1982, p. 3.

фиксирана посредством ментални актове, състояния или феномени. Според Витгенщайн нищо в съзнанието не може да определи еднозначно употребата на един знак, респ. приложението на едно правило, тъй като всяко нещо, към което бихме апелирали за тази цел - образ, представа, усещане, схема, картина и пр. - може да бъде интерпретирано по различни начини. Тази първа част от централния аргумент на Витгенщайн е добре изяснена в литературата, поради което няма да се спираме на нея. Не така стоят обаче нещата с втората част на аргумента, която Витгенщайн представя предимно, ако не единствено, в параграфи 198 и 201. Тя е насочена срещу схващането, че всяко действие според правилото се осъществява чрез интерпретация на правилото. Това схващане очевидно не е платонистко, тъй като необходимост от интерпретация има там, където интерпретацията не е фиксирана. Антиплатонисткият характер на това - ще го наречем интерпретационистко - схващане за следването на правило намира ясен израз в следните изказвания на Витгенщайн от *Бележки върху основите на математиката* (БОМ):

"Ако ние следваме законите на заключаване (правилата за заключаване), то в следването винаги ще има и интерпретация."⁶

"Правилото не работи, защото това, което винаги става според правилото, е интерпретация на правилото."⁷

Тези изказвания свидетелстват, че първоначално самият Витгенщайн не е бил чужд на интерпретационисткото схващане. Вероятно последното е представлявало за него естествена алтернатива на платонисткото схващане. И наистина: ако интерпретацията на едно правило не може да бъде фиксирана чрез ментални актове и състояния, то тогава няма ли следването на едно правило да съдържа винаги интерпретация на правилото? Скоро обаче Витгенщайн стига до извода, че интерпретационисткото схващане е не по-малко неприемливо от платонисткото. Логиката, която го отвежда до този извод, е следната. Ако нищо в съзнанието не може да фиксира интерпретацията на едно правило, то нищо в съзнанието не би могло да фиксира и границите на интерпретацията на едно правило. Следователно всяко едно действие би могло да се интерпретира като следване на всяко едно правило. Така интерпретационисткото схващане се изправя пред неразрешим проблем:

"Как мога да следвам едно правило, след като каквото и да направи може да се интерпретира като следване на

⁶ Л. Витгенщайн, *Избрани съчинения*, Наука и изкуство, С., 1988, с тр. 458.

⁷ Ibid., с тр. 561.

правило то?"⁸

БОМ ясно показват, че Витгенщайн се е вълнувал от този проблем. Той е разбирал, че без решението на този проблем неговият аргумент не може да постигне целта си. Интерпретационистко-анархистското схващане за следването на правило не може да бъде сериозна алтернатива на платонизма, а още по-малко пък на ментализма, тъй като е по-скоро волунтаристко-солипсистка разновидност на последния. Защото ако всеки начин на действие може да се интерпретира като следване на всяко правило, тогава всеки може да следва правилото както си иска⁹. Решението, до което достига Витгенщайн в БОМ, гласи:

"Но дори и всеки начин на действие да може да се интерпретира като следване (на дадено правило, б.м.- А.К.), то това не означава, че всеки начин на действие е следване."¹⁰

Същинското решение на проблема обаче лежи в категоричното отхвърляне на интерпретационистското схващане и Витгенщайн достига до него едва във *Философски изследвания*. Тълкуването не е необходимо момент в следването на правило, защото:

"Всяко тълкуване заедно с тълкуването вис и във въздуха. Тълкуването не може да послужи за опора на тълкуването. Тълкуванията сами по себе си не определят значението." (198)

Въображаемият събеседник на Витгенщайн възразява на това по следния начин. Ако всяко тълкуване на едно правило вис и във въздуха, тогава е възможно всякакви тълкуване на едно правило. Функцията на тълкуването обаче е да съгласува определен начин на действие с правилото, от което следва, че всеки начин на действие може да се съгласува с правилото. Ако всеки начин на действие може да се съгласува с всяко правило, тогава едно правило не може да определи начин на действие. Ако едно правило обаче не може да определи начин на действие, тогава не може да има следване на правило. В действителност обаче има следване на правило. Следователно схващането, че всяко тълкуване вис и във въздуха води до парадокс, поради което критиката на интерпретационистското схващане, а значи и на менталисткото, е несъстоятелна. Тук от фундаментална важност е разбирането, че парадоксът, който Витгенщайн формулира в 201, се отнася до извода, че едно

⁸ L. Wittgenstein, "Bemerkungen ueber die Grundlagen der Mathematik", Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1989, S. 341.

⁹ Ibid., S. 413.

¹⁰ Ibid., S. 414.

правило не може да определи начин на действие, а не до основание за извода - възможно е всеки начин на действие да се съгласува с правилото¹¹. Парадоксът се състои в това, че нещо, което всички знаем, че е действително, а именно действането според правило, е всъщност теоретически невъзможно, ако е вярно, че всяко тълкуване заедно с тълкуването вис и във въздуха. С това се изяснява, че парадоксът в 201 не само че не е иманентна част от Витгенщайновия rule-following аргумент, но е насочен против самия аргумент и по същество не представлява нищо друго освен опит за свеждане на критиката на ментализма до абсурд. Крипке дълбоко греши, когато се опитва да представи парадокса като основния проблем на *Философски изследвания*¹². Човек трудно може да си представи по-погрешна интерпретация на ролята, която играе той в аргументацията на Витгенщайн. Тук криворазбирането изглежда е достигнало до своя връх.

Витгенщайн разрешава парадокса с един удар. Парадокс има, ако всеки начин на действие може да се съгласува с правилото. Ако всеки начин на действие обаче може да се съгласува с правилото, тогава трябва да може и да му противоречи. "Затова тук няма нито съгласуване, нито противоречие", т.е. няма парадокс. Така всички препятствия по пътя към целта, която преследва Витгенщайн със своя централен аргумент, са разчистени: следването на правило не е въпрос на ментална активност, а на практика. С това реконструкцията на Витгенщайновия аргумент е завършена в основни линии. Тя, разбира се, не може да бъде цел сама по себе си. Въпросът за структурата на аргумента е важен преди всичко с оглед на въпроса за неговата валидност. И наистина това, което най-вече ни интересува тук е дали аргументът на Витгенщайн е валиден. Според нас не е и поне две са основанията да смятаме така.

Първото основание има по-конкретен характер и се отнася до сърцевината на Витгенщайновия аргумент. Нека да припомним: тя се заключава в това, че нищо в съзнанието не може да определи еднозначно употребата на един знак, тъй като всяко нещо, към което бихме апелирали за тази цел - образ, представа, усещане и пр. - може да бъде интерпретирано по различни начини. Според нас аргументът е невалиден, тъй като почива на

¹¹ Пример за грешка в това отношение е интерпретацията на парадокса от страна на Дона Самърфийлд. Вж. Donna M. Summerfield, "Wittgenstein on 'Rules' and Representation", in: *Proceedings of the 12th International Wittgenstein Symposium*, Vienna, 1988, p. 339.

¹² Вж. S. Kripke, *Wittgenstein on Rules...*, p. 7.

недоразумение. Витгенщайн представя менталистката позиция така, сякаш менталистът свързва един знак с един неинтерпретиран ментален феномен (представа, образ ...) и при всяка употреба на знака използва неинтерпретиран ментален феномен като критерий за правилността на употребата на знака. Тъй като за да бъде използван като критерий феноменът трябва да бъде интерпретиран и тъй като са възможни най-различни интерпретации на феномена, то всеки път знакът може да бъде употребяван по най-различни начини, от което следва, че нищо в съзнанието не може да определи еднозначно употребата на знака. Някакво недоразумение обаче е да се смята, че свързването на знак и ментален феномен може да се извърши без интерпретиране на менталния феномен, при положение че целта на свързването е определяне на правилната употреба на знака. Без да бъде интерпретиран менталният феномен, т.е. без да бъде определена употребата му, не може да бъде определена употребата на знака. Безсмислено начинание е да се прави опит да се фиксира интерпретацията на знака чрез нещо, което първа трябва да бъде интерпретирано, поради което най-малкото е неуместно да се вменява някому подобно начинание.

Витгенщайн е напълно прав, че всеки ментален феномен може да бъде интерпретиран, т.е. приложен по различни начини. Така на пример, представата за един зелен правоъгълник може да бъде използвана като критерий за това какво е зелено, като критерий за това какво е правоъгълник, и, разбира се, като критерий за това какво е зелен правоъгълник. Това че всеки ментален феномен може да бъде интерпретиран по различни начини не означава нищо друго освен това, че менталният феномен може да бъде използван като критерий за идентифициране на различни неща. Защото главната, ако не единствена функция на менталния феномен при употребата на един знак, е да фиксира условията, на които трябва да отговаря нещо, за да бъде правилно съотнесено със знака.

Витгенщайн обаче напълно греши когато смята, че при всяка употреба на знака е необходимо да се интерпретира отново менталният феномен, чрез който трябва да бъде определена правилната употреба на знака. Такъв акт на интерпретиране би бил необходим, ако паметта ни изневерява дотолкова, че да не си спомняме предишната интерпретация на феномена. При положение обаче, че си спомняме подлежащия на интерпретиране феномен, няма никакво разумно основание да се смята, че не можем да си спомняме и направената вече интерпретация на феномена. Следователно целият аргумент на Витгенщайн почива върху едно свършено необосновано

допускане, а именно че ако правилната употреба на един знак се определя от някаква ментална феномена, то при всяка употреба на знака феноменът трябва да бъде наново интерпретиран¹³.

Аргументът, който Витгенщайн предлага в подкрепа на тезата, че е невъзможно следването на правило да бъде въпрос за ментална активност, е неуспешен. Това обаче е по-малката беда в случая. По-голямата е, че колкото и да бъде усъвършенстван аргумента, той по принцип не би могъл да бъде успешен, тъй като самото начинание да се аргументира подобна теза съдържа противоречие и следователно е изначално обречен. Това е второто ни възражение срещу аргумента на Витгенщайн. Основанията за него са следните.

Критиката на ментализма минава през критика на схващането, че значенията на думите са същности, независимо дали реални или идеални. Защото менталните актове, в които биха били дадени значенията-същности, биха определяли еднозначно правилната употреба на съответните думи. Отхвърляйки обаче възможността значенията да бъдат същности, Витгенщайн отхвърля и възможността за съществуването на необходимо истинни пропозиции за действителността, т.е. на пропозиции, които са едновременно смислени и априорни. Това не е заявено експлицитно във *Философски изследвания*, но не е било и нужно да бъде заявявано, тъй като се подразбира от само себе си. Критикувайки семантичния есенциализъм Витгенщайн критикува и априоризма, тъй като съществуването на необходимо истинни пропозиции предполага съществуването на инвариантни значения. Това е така, тъй като необходимо истинните пропозиции трябва да бъдат инвариантно истинни пропозиции, а инвариантно истинните пропозиции трябва да имат инвариантен смисъл. Една пропозиция обаче може да има инвариантен смисъл само ако думите в нея имат инвариантни значения, т.е. ако значенията на думите са същности. Отхвърлянето на семантичния есенциализъм следователно неизбежно води до отхвърляне на априоризма и епистемологическия фундационализъм, на възможността за божествена, надисторична, универсално валидна гледна точка към света. С оглед на това е очевидно, че практицистката теза за следването на правило имплицира тезата, че условията, при които една пропозиция може да каже нещо за света, т.е. да бъде смислена, са условия, при които тя не може да бъде необходимо истинна, т.е. априорна, а чрез нея и тезата, че не може да има валидни аргументи на неемпирични тези. Ако Витгенщайн е верен

¹³ Имайки предвид разгледаната по-горе критика на интерпретационисткото схващане в 198 и 201, може би по-уместно е в случая да се говори не за интерпретация, а за определяне на приложението.

на методологическите си схващания, според които разсъжденията му не трябва да бъдат научни и не трябва да съдържат нищо хипотетично /вж. *Философски изследвания*, 109/, то практицистката теза за следването на правило би трябвало да бъде неемпирична по своя характер. Ако тя обаче е неемпирична, тя не би могла да бъде вярна, тъй като по своя смисъл изключва възможността за априорно верни пропозиции, респ. възможността за успешно аргументиране на неемпирични тези. Следователно самото й аргументиране е вече противоречиво начинание, т.е. начинание, което е обречено на неуспех.

Противоречието би могло да се избегне, ако тезата в 202 се интерпретира като емпирична теза, т.е. като теза относно фактическото, а не необходимото положение на нещата. Това, че такава интерпретация е абсолютно несъвместима с казаното от Витгенщайн в 109 е по-малката беда в случая. По-голямата е, че ако тезата е емпирична, то тогава се допуска възможността за съществуване на необходимо истинни смислени пропозиции, на смислени философски проблеми, а чрез чисто емпирични изследвания е практически невъзможно да се установи, че тази възможност никога не е била реализирана в историята на философията. Да се твърди обаче, че дадена теза е емпирична, при положение, че истинността ѝ не може да бъде проверена по емпиричен път, е безсмислено. Следователно схващането, че чрез своя rule-following аргумент Витгенщайн не аргументира неемпирична теза води до не по-малки трудности. Както и да се интерпретира аргумента, не минуемо се стига до непреодолими противоречия в позицията на Витгенщайн, което не минуемо хвърля сянка върху стойността на самия аргумент.